

JEZIČNA IGRA ILI „SLABA MISAO“. POSTMODERNA PERSPEKTIVA RACIONALNE MISLI PREMA J.-F. LYOTARDU I G. VATTIMU

Tomislav VOJVODIĆ

Sažetak

Kroz ovaj rad pokušali smo dati prikaz djela *La condition postmoderne* francuskog filozofa J.-F. Lyotarda, poznatog po svojem teoretskom oblikovanju postmodernizma u kasnim sedamdesetim godinama prošlog stoljeća. Nasuprot njegovoj analitičkoj perspektivi, ukratko⁵³ smo se osvrnuli i na egzistencijalističku viziju talijanskog (postmodernog) filozofa G. Vattima i njegov koncept „slabe misli“ (il pensiero debole). Na kraju smo se ukratko kritički osvrnuli i na sam pojam *postmoderna* te pokušali otvoriti put za meditaciju o ulozi racionalne misli u njoj.

---

⁵³ Nažalost, vremenski, a ni prostorno, nije bilo moguće pridati jednaku pažnju obojici autora. K tome je autor ovog rada razmišljao također i o stvaranju trostruke perspektive, pomoću misli suvremenog njemačkog filozofa W. Welscha, koji bi mogao pružiti kritičku perspektivu i bližu sadašnjosti. Radoznalog čitatelja, stoga, upućujemo na dalju bibliografiju.

1. *POSTMODERNO STANJE PREMA J.-F. LYOTARDU*

1.1. *(Uvod) Perspektiva: jezične igre*

Lyotardova početna hipoteza jest ta da je znanje promijenilo svoju prirodu (svoj „statut“) u vremenu koje se naziva post-industrijsko, što se tiče društva, odnosno postmoderno što se tiče kulture.⁵⁴ Zaslužni bi za tu promjenu bili tehnološki razvitak i informatizacija društva, koja je usko povezana s govorom, što je pridonijelo velikom razvoju lingvistike ili s njom i informatikom usko povezanih disciplina. Zbog toga će Lyotard promatrati znanje iz te perspektive: „Znanstveno znanje jest vrsta (raz)govora.“⁵⁵⁵⁶ Naime, Lyotard je dobro predvidio kako će razvoj tih tehnologija (prerađivanja i cirkulacije informacija) ne samo uvelike utjecati na znanje, već i na njegovu narav. Znanje gubi ili je već izgubilo svoju „korisnu vrijednost“: koncept znanja kao čimbenika u formaciji ili odgoju duha, pa čak i osobnosti, pada u drugi plan – ono je postalo „roba“, proizvedena da bi se prodavala i kupovala, odnosno kružila; štoviše, postalo je jedno od najvažnijih produktivnih snaga, a time i izvor moći.⁵⁷

---

⁵⁴ Usp. Jean-François LYOTARD, *La condizione postmoderna. Rapporto sul sapere*, Milano, 2017., 9. (prijevod originala: *La condition postmoderne*, Paris, 1979.).

⁵⁵ *Isto*, 9 (prijevod je naš).

⁵⁶ Radi se o strateškom izboru (ali vrijednom povjerenja) s obzirom na problem znanja, usp. *Isto*, 17. i v. dolje 1.2.2.

⁵⁷ Usp. *Isto*, 10-14.; Apologia del nichilismo, u: Gianni VATTIMO, *La fine della modernità*, Milano, 2014. (prvo digitalno izdanje, originalno izdanje: 1985. g.).

1.1.1. Problem legitimizacije

Lyotard smatra izuzetno važnim u postmoderni problem legitimizacije znanja, odnosno kako pojedina „znanja“ (znanstveno ili pak narativno, „pripovijedalačko“)⁵⁸ opravdavaju vlastite „igre“, tj. proces koji autorizira pojedinog „zakonodavca“ postaviti pravila igre.⁵⁹ Lyotard natuča kako već Platon postavlja problem legitimizacije znanosti, odnosno pravo o odlučivanju što je istinito, u odnos s pravom o odlučivanju što je pravedno: radi se o „izboru“ koji nazivamo „Zapad“.⁶⁰ Tako su „znanje i moć (...) dva aspekta jednog te istog pitanja: tko odlučuje što je znanje i tko zna što se više isplati odlučiti? Pitanje znanja u eri informatike je više nego ikad pitanje vladanja/vlade.“⁶¹

---

⁵⁸ Znanstveno znanje nije cijelo znanje. Ono je oduvijek bilo u konfliktu s drugom dimenzijom znanja, koju Lyotard jednostavno naziva „narativno (pripovijedalačko) znanje“, usp. Jean-François LYOTARD, *La condizione postmoderna*, 18.; v. dolje 1.3.

⁵⁹ Svaka jezična igra ima određena pravila, koja određuju koji se iskaz može/smije koristiti kao “potez” u njoj. Npr. znanost se sastoji od denotativnih iskaza koji moraju zadovoljiti određene preduvjete, što se lako može i mora moći provjeriti. Ako se provjera i argumentacija u znanosti bave pitanjem (istinitosti): „Što vrijedi taj iskaz?“, legitimacija ovdje postavlja u pitanje vrijednost tih samih provjera (metapitanje): „Što vrijedi taj 'što vrijedi'?“ ili: „Zašto bi se ta argumentacija trebala uopće uzeti u obzir?“ ili: „Zašto bi njezini rezultati bili obvezujući u odnosu na (ne)istinitost iskaza o kojem se govori?“, usp. *Isto*, 20-24.

⁶⁰ Usp. *Isto*, 20.

⁶¹ *Isto*, 20 (prijevod je naš).

1.2. *Kontekst: društvena veza*

1.2.1. Moderna alternativa

Lyotard razlikuje dvije „modernističke“ vizije društva: integralističku viziju društva kao organizma, koja se, zahvaljujući kibernetici, razvila u teoriju samoregulirajućeg sustava (Parsons), odnosno viziju društva kao „velikog stroja“, čiji cilj jest njegova performativnost, tj. što bolji omjer ulaza i izlaza (*input/output*) (njemački suvremeni teoretičari društva): sve doprinosi ili mora doprinijeti jedinstvenoj i sveobuhvatnoj funkcionalnosti sustava. S druge strane, kritička vizija društva jest ona marksistička: društvo se temelji na konfliktu, dualizmu. Taj dualizam je fundamentalan, konflikt nepomirljiv: ne radi samo o kojekakvom „poremećaju“ sustava koji može potencijalno pridonijeti poboljšanju njegove efikasnosti.

Ta se alternativa precrtava i na ulogu znanja u društvu: ili funkcionalistička u homogeniziranom ili kritička u dualističkom. Rješenje se nalazilo u razlikovanju dvije vrste znanja: (funkcionalističko) pozitivističko te kritičko ili refleksivno ili hermeneutičko (Diltheyeve *Natur-* i *Geistwissenschaften*).⁶²

---

⁶² Usp. *Isto*, 24-30.

1.2.2. Postmoderna perspektiva

Liotard ne prihvaća takvu podjelu.⁶³ Bît društva temeljno se promijenila u odnosu na modernu. Države gube svoju moć koja pada u ruke onima koji su sposobni donositi odluke koristeći se informacijama – heterogenoj klasi „odlučitelja“ koja je zamijenila onu tradicionalnu političku. Novost se sastoji u gubitku moći centralizacije država i institucija: svatko je prepušten samome sebi („atomizacija“ društvenog)⁶⁴, ali ne ostaje sam, već dio „kompleksnijih i mobilnijih odnosa no ikad“⁶⁵. Ovdje se nazire važnost jezičnih igara: uočljiva društvena veza je sačinjena (ipak ne samo)⁶⁶ od jezičnih „poteza“ u igrama, čiji je važan sastojak opća agonistika⁶⁷.⁶⁸ Sustav potiče „izguravanja“⁶⁹ *sebe*-a, jer pomoću neočekivanih „poteza“ koji iz toga proistječu ili to čine, poboljšava svoju performativnost i na taj se način bori protiv entropije koja mu prijeti. Institucije su te koje postavljaju ograničenja jezičnom potencijalu, definirajući pravila „igara“ koja lome moguće komunikacijske veze (npr. što se i kako smije

---

⁶³ Usp. *Isto*, 30.

⁶⁴ Usp. *Isto*, 35.

⁶⁵ *Isto*, 32 (prijevod je naš).

⁶⁶ Usp. *Isto*, 33.

⁶⁷ Teško prevodiv termin: radi se o (prvenstveno sportskom, atletskom) natjecanju u staroj Grčkoj (koje je imalo svoj utjecaj u komediji, ali i u tragediji), usp. Agone (antica Grecia) (24. III. 2017.), u: *Wikipedia. L'enciclopedia libera*, [https://it.wikipedia.org/wiki/Agone_\(antica_Grecia\)](https://it.wikipedia.org/wiki/Agone_(antica_Grecia)) (5. V. 2017.).

⁶⁸ Usp. Jean-François LYOTARD, *La condizione postmoderna*, 23-24.

⁶⁹ Opet sportska terminologija: *spiazzamento*, usp. Spiazzamento, u: *Treccani. Vocabolario (on line)*, <http://www.treccani.it/vocabolario/spiazzamento> (5. V. 2017.).

govoriti/izražavati u školi, vojsci, crkvi itd.). Ipak, i kod njih ta ograničenja nisu strogo ili najstrože definirana, odnosno potpuno stabilizirana (čak i kad to jesu formalno). Stabiliziraju se samo kada „izauđu izvan igre“^{70 71}.

1.3. Lyotardova podjela znanja

Kao što već rekosmo, Lyotard opominje da ne smijemo reducirati znanje na znanost: ta znanje „se poistovjećuje sa širokom 'formacijom' kompetencija, ono je jedinstveni oblik utjelovljen u subjektu sastavljenom od različitih vrsta kompetencija koje ga sačinjavaju.“⁷² Druga njegova karakteristika jest afinitet s običajem: znanje ovisi o kulturi⁷³, odnosno o konsenzusu.⁷⁴ Zato se sada moramo kratko osvrnuti na analizu dviju vrsta, odnosno podskupa znanja koje smo spomenuli ranije.

1.3.1. Narativno znanje

Pripovijedanje je vrlo važno u formulaciji tradicionalnog znanja, i to zbog četiri obilježja. Prvo, narodne priče služe u formaciji kulture: definiraju se kriteriji kompetentnosti u pojedinom društvu i pruža se primjer njihove primjene. Drugo, pripovijedalački oblik podržava mnogostrukost jezičnih igara što

---

⁷⁰ “Cessano di essere una *posta in gioco*”: potonji je termin ekvivočan – može značiti *ulog* u ekonomskom kontekstu (i prijašnji termin *spiazzamento* može u ekonomskom kontekstu značiti *crowding out*; v. bilj. 16).

⁷¹ Usp. Jean-François LYOTARD, *La condizione postmoderna*, 30-37.

⁷² *Isto*, 38 (prijevod je naš).

⁷³ U smislu formacije: usp. bilj. 68 u *Isto*, 39.

⁷⁴ Usp. *Isto*, 37-39.

pridonosi stvaranju cjeline, istkane od različitih kompetencija. Treće, i važno, jest da su folklorne priče vrlo pragmatične naravi: pravo biti pripovjedač (adresant) proizlazi iz dvostrukog uvjeta: da se već jednom bilo u poziciji slušatelja (adresata), odnosno u poziciji dezinata⁷⁵ (kroz vlastito ime već biti ispričan u drugoj priči) – određuje se „kako što je potrebno reći da bi bili razumljivi, tako i što je potrebno slušati da bi se moglo/smjelo pričati te što je potrebno predstavljati“⁷⁶ u zajednici, da bi se moglo postati dio priče. Na taj se način ostvaruje ili formira društvena veza. To je osobito povezano s četvrtim aspektom priče: odnos prema vremenu, koji se ostvaruje u ritmu. Važno je da u tradicionalnoj narativnoj formi metar ima prevlast nad naglaskom, što ju čini teško pamtljivom. Narativno znanje, naime, nema potrebu pamtit i prošlost: ono izvršava svoju funkciju ne samim svojim sadržajem, već i samim činom pripovijedanja – aktualizacijom u suvremenosti (pripovijedatelj, slušatelj, dezinat-predstavnik koje institucije), stvarajući pritom „privremenu vremenitost“. Zato se legitimizacija narativnog znanja nalazi i mora biti sadržana (u jednoj kulturi izgrađenoj na njemu) u njemu samome.⁷⁷

---

⁷⁵ *Referent* (engl.) – u semantici izvanjezična vrijednost (objekt ili konkretno tijelo/institucija) na koje se odnosi jezična poruka (znak, element): usp. *Referente*², u: *Treccani. Vocabolario (on line)*, <http://www.treccani.it/vocabolario/referente2> (4. V. 2017.).

⁷⁶ Jean-François LYOTARD, *La condizione postmoderna*, 42 (prijevod je naš).

⁷⁷ Usp. *Isto*, 39-45.

1.3.2. Znanost

Osvrnimo se sada na „znanstveno znanje“. U znanosti je nužno da i adresant i adresat budu eksperti, odnosno kompetentni argumentirati, tj. dokazivati ili opovrgavati istinitost iskaza koje adresant tvrdi u odnosu na određenog dezinatna, koji tim iskazima mora biti „izrečen“ u skladu sa svojom prirodom. Potonje je moguće zbog sljedećih pravila: prvo je dijalektičko ili pravno-retoričko („Nije da spoznajem stvarnost u sebi, ali, budući da mogu dokazati, plauzibilno je zamišljati stvarnost onakvom kakvom je ja tvrdim“), a drugo metafizičko (princip neproturječnosti). U skladu s time, znanstveno istraživanje traži poduku kojom će se osposobiti novi eksperti. Za poduku je potrebno da učenik/student ne zna što zna učitelj, da je sposoban zadobiti učiteljeve kompetencije i da postoje iskazi za koje se smatra da su dovoljno preispitani u istraživačkoj praksi kako bi ih se moglo predlagati u poduci kao (neupitne) istine.⁷⁸

Uspoređujući sada takvu praksu s onom pripovijedalačkog znanja, možemo zaključiti sljedeće: prvo, znanstveno znanje zahtijeva izolaciju denotativne jezične igre; drugo, na taj način ono biva izolirano od drugih jezičnih igara koje sačinjavaju društvo (problem: odnos znanstvene institucije s društvom); treće, znanstveno istraživanje temelji se isključivo na istraživaču (drugim riječima, adresat i dezinat ne mogu biti/postati dio priče, nema

---

⁷⁸ Usp. *Isto*, 45-48.

aktualizacije uloga, jer su one, osobito dezinat, izvanjske znanstvenoj dijalektici); četvrto, znanstveni iskaz ne vrijedi samo zato što je izrečen; peto, znanstvena igra sastoji se u dijakroniji, tj. sjećanju i projektu (napretku) – zbog toga prevladava „naglasak“ (novi iskaz, otkriće) spram „metra“: „ritam“ je promjenjiv, igra je polemička.⁷⁹ Dakle, važno je uočiti da su pripovijedalačko i znanstveno znanje dvije različite jezične igre *sui generis*, što znači da su neizvedive jedna iz druge. Ipak, postoji odnos među njima, i to polemičke prirode: ako za narativno znanje legitimizacija ne predstavlja problem te je znanost samo jedna od igara, znanost, pak, postavlja u pitanje iskaze pripovijesti, odnosno (auto)legitimizaciju narativnog znanja.⁸⁰

1.4. „Prošla“ rješenja: legitimizacija u moderni

Moderna vidi povratak naracije kako bi se iz nje proizvela legitimizacija znanosti (nakon otpada od tradicionalnih principa). Te će se priče nadahnuti znanstvenim kategorijama (konsenzus, napredak, univerzalnost)⁸¹ te će moći biti kritične prema tradicionalnom (ili objavljenom) znanju. Lyotard prikazuje dvije priče koje su pridonosile legitimizaciji (diskurzivnog) znanja u moderni, ovisno o tome biva li prikazano kao heroj slobode ili saznanja.⁸²

---

⁷⁹ Usp. *Isto*, 48-50.

⁸⁰ Usp. *Isto*, 50-52.

⁸¹ Usp. *Isto*, 57.

⁸² Usp. *Isto*, 52-58.

Prva jest ona prosvjetiteljska, politička, emancipacije čovječanstva, odnosno njegovog (samo)ostvarenja. U njoj znanost ima funkciju pribavljanja informacija o stvarnosti radi mogućnosti zadavanja preskriptivnih iskaza (koji određuju što jest pravedno, kako i što treba činiti) te kritičku, kada država prestaje dobro predstavljati narod; znanost je, dakle, legitimirana jer služi ciljevima (emancipacije) praktičkog subjekta – autonomnog kolektiviteta (državi - narodu).⁸³

Druga jest „sveučilišna“, odnosno filozofska vizija njemačkog idealizma: spekulativno ujedinjenje znanstvene aktivnosti te društvene i etičke prakse u veliku povijest razvoja (jednog te istog) duha ili života ili ideje;⁸⁴ što će se ostvarivati u instanci/instituciji sveučilišta. Radi se o legitimizaciji znanja po metanaraciji (nekog) metasubjekta: znanja ne vrijede sama po sebi, već zato što su inkorporirana u priču o jednom sustavu-subjektu.⁸⁵

---

⁸³ Usp. *Isto*, 59-60, 65-69.

⁸⁴ Usp. *Isto*, 62.

⁸⁵ Usp. *Isto*, 60-65.

1.5. Postmoderno rješenje problema legitimizacije

1.5.1. Proces delegitimizacije

Vrijeme postmoderne jest vrijeme smrti velikih priča.⁸⁶ Znanost upada u krizu zbog interne erozije principa vlastite legitimnosti; nihilizam postavlja u pitanje pretpostavku postojanja procesa (života duha), čime spekulativna priča pada u vodu; s druge strane, znanost je sve više svjesna kako je samo jedna od (mnogih) jezičnih igara koje sačinjavaju društvenu vezu: ona ima svoja pravila, ali ne može nikako utjecati na druge jezične igre, koje su drugačije prirode (npr. znanost određuje što je istinito, ali ne može odrediti što je pravedno – radi se o različitim vrstama iskaza⁸⁷ i igara). U tome se sastoji proces „delegitimizacije“: „znanost igra svoju igru, ne može legitimizirati druge jezične igre“⁸⁸, još više, ne može se autolegitimizirati. Rješenje se, u postmoderni, nalazi u perspektivi učinkovitosti.⁸⁹

1.5.2. Nova igra učinkovitosti: zakon snage

Već smo rekli kako znanost ovisi o konsenzusu, odnosno o aksiomatskom sustavu („pravilima igre“) po kojima će se moći onda provjeravati istinitost iskaza.⁹⁰ Tehnike su se razvile (s vremenom, ne otpočeka) radi omogućavanja bolje „administracije

---

⁸⁶ Ali ne i naracije: bez jezične prakse i komunikacije nema legitimacije, usp. *Isto*, 76.

⁸⁷ Denotativni i preskriptivni (u ovom slučaju).

⁸⁸ Jean-François LYOTARD, *La condizione postmoderna*, 73 (prijevod je naš).

⁸⁹ Usp. *Isto*, 69-76.

⁹⁰ Usp. *Isto*, 79.

dokaza“. One će uvesti novu igru: onu efikasnosti, odnosno što „boljeg“ odnosa *inputa* i *outputa*; tu dolazi i govor o „jačini“ ili snazi.⁹¹ No, razvoj tehnika vezan je uz novac; ne samo, već razvoj novih tehnika/tehnologija, pospješujući performanse, doprinosi većoj zaradi. Tako se stvara jednadžba između bogatstva, efikasnosti i istine⁹²: tko ima više novaca, može financirati razvoj novih tehnika/tehnologija koje pospješuju efikasnost te time taj posjeduje veću moć nad „stvarnošću“ (istinitog i pravednog) – snaga postaje izvor nove (auto)legitimizacije. Na kraju će doći do inverzije te će znanost početi služiti tehnici: cilj svega jest veća performativnost, učinkovitost. Znanje nije više svrha samom sebi, već ono, zahtijevajući razvoj tehnologije, razvijajući istu pridonosi boljim performansama: efikasnost postaje uvjet ulaganja novaca u znanost. Ovdje ulazi u igru, jasno, i što „bolja“, odnosno efikasnija proizvodnja, pamćenje, dostupnost (cirkulacija) i operabilnost informacija (važnost razvoja informacijskih tehnologija).⁹³ Nadalje, u determinističkoj igri potpunih informacija ili informiranosti ističe se važnost imaginacije, inovativnosti i interdisciplinarnosti: spretnost u stvaranju novih veza tamo gdje ih nije bilo.⁹⁴

---

⁹¹ U fizičkom smislu (omjer rada i vremena).

⁹² Usp. Jean-François LYOTARD, *La condizione postmoderna*, 82.

⁹³ Usp. *Isto*, 76-87.

⁹⁴ Time Lyotard postavlja i u pitanje budućnost (tradicionalnog) sveučilišta, odnosno profesure: usp. *Isto*, 95-98.

1.5.3. „Križa“ principa učinkovitosti: (za)pad determinizma

Novost u postmodernoj znanosti jest prisutnost eksplicitnog govora o vlastitoj legitimizaciji u njoj. Time će ona promijeniti svoju prirodu. Naime, determinizam pada u vodu: ne samo da je problem zatvorenog sustava što je nedostižan ideal određivanja svih njegovih značajki (jer bi se time trebao iskoristiti rad barem jednak energiji sustava, što bi dovelo do njegovog raspada: to se ne isplati), već se otkriva kako postoji vjerojatnost koja nije samo nusproizvod ljudske slabosti i pogriješke. Štoviše, dobiva se dojam da u samoj prirodi materije nesigurnost upravo raste preciznošću. Tvrdnje mikrofizike postaju modalne. No, nije tako samo u mikrofizici. U svim područjima „prirodnog“ ljudskog života ili „prirode“ pravilnost nalazimo samo kao izuzetak: postoje samo otoci determinizma. Lyotard osobito spominje teoriju katastrofa ili morfogeneza Renéa Thoma.⁹⁵ Ipak se radi o igri nepotpunih informacija u otvorenom (potencijalno nestabilnom) sustavu. Razlika između prirode i društva bila bi u tome što vjerujemo ili pretpostavljamo kako je priroda indiferentan „protivnik“ u toj igri. Ljudi, pak, mogu ciljano djelovati, „varati“, mijenjati pravila igre kako bi postigli svoje ciljeve: kao što je već rečeno, za ljudsko društvo vrijedi princip opće agonistike.⁹⁶

---

⁹⁵ Ako dvije suprotne kontrolne varijable istovremeno rastu, ponašanje varijable stanja postaje pravilno nepredvidivo (npr. ponašanje ili agresivnost psa, ako strah i bijes rastu istovremeno), usp. *Isto*, 107.

⁹⁶ Usp. *Isto*, 98-110.

1.5.4. Alternativa: legitimizacija paralogijom

U skladu s time i s potrebom za imaginativnošću postmoderna se znanost razvija onim što Lyotard naziva *paralogijom*: cilj je zadati dovoljno „jak“ imaginativan potez, kako bi poremetio pravila igre, odnosno destabilizirao sustav; mijenja se značenje znanja: ono ne stvara znano, već neznano. Nasuprot učinkovitosti u društvu nadolazi razlika u vidu paralogije kao princip legitimizacije.⁹⁷ „Mala priča“ postaje „najizvrsnija forma imaginativnog otkrića, osobito u znanosti“.⁹⁸ Važno je postići neslaganje („disidenciju“ nasuprot konsenzusu) kako bi se proizvelo pomak, odnosno vremenita destabilizacija; time otkrića postaju nepredvidiva.⁹⁹

1.6. (Zaključak) Promjena vizije društva

Pozitivni aspekti sustava utemeljenog na performativnosti jesu: pragmatička funkcija i doprinos znanja, prijelaz svakodnevnog govora u metagovor (samosvijest o igranju igara i njihovim pravilima) i njegova čvrstina – snaga ne trpi slabost, tj. ne mogu sve potrebe biti zadovoljene, jer bi to naškodilo učinkovitosti sustava. Ipak, u potonjem se može sastojati ponos i sljepoća „odlučilaca“ (misao da su potrebe ovisne o tehnologijama te da oni „znaju“ što zaista ljudima treba). Takav sustav zahtjeva

---

⁹⁷ P. B. Medawar će usporediti znanstvenika s „pripovjedačem priča“, s jedinom razlikom u potrebi njihove verifikacije/falsifikacije, usp. *Isto*, 109-110.

⁹⁸ *Isto*, 110.

⁹⁹ Usp. *Isto*, 109-112.

manju kompleksnost: potreban je odgoj želja kako bi ljudi željeli donošene odluke ili njihove efekte (Luhmann). U tome se i sastoji neuspjeh te teorije. Naime, nasuprot „sveznanju“ donositelja odluka znanstvenik će reći: „Trebalo vidjeti, pričajte vašu priču.“¹⁰⁰ Ipak, to preispitivanje može potencijalno poboljšati performanse, povećati snagu sustava. Žalosna je priča terora naspram snažnih „poteza“. Potrebna je određena permisivnost sustava.¹⁰¹

Kao što smo rekli, sustav je otvoren, diferencirajući. Postmodernom znanstvenom praksom (paralogijom, diferencijacijom, imaginativnošću) izlaze na vidjelo metapreskripcije jezičnih igara: ne samo u znanosti, već svugdje. Društvena praksa jest „čudovište“ sačinjeno od mnoštva jezičnih igara nesvodivih na jedne te iste (zajedničke) metapreskripcije.¹⁰²

Problem se nazire kada se postavi u igru pitanje o pravednosti: kako ju postići kad je konsenzus već zastario? Lyotard vidi rješenje u dvjema točkama: priznanje heteromorfije (jezičnih igara; ne teroru!) te nužnosti lokalnih konsenzusa, tj.

---

¹⁰⁰ *Isto*, 115 (prijevod je naš).

¹⁰¹ Npr. telematika ne doprinosi samo liberalizaciji i obogaćenju interakcija, već pomaže u stvaranju novih tenzija u sustavu, čime se potiče razvoj, odnosno poboljšava *output*, usp. *Isto*, 116.

¹⁰² Time dolazi do „dislokacije“ ideje razuma: mnoštvo (znanstvenih) igara određuju svaka svoja pravila, definirajući formalne ili aksiomske sustave, opisane pomoću sveopćeg metajezika, ali koji nije u samom sebi konzistentan (svakodnevni govor prihvaća paradokse), usp. *Isto*, 78-80. To se razlikuje od Habermasove vizije Diskursa; inače bi bio potreban konsenzus o pravilima usprkos svjesnosti o heteromorfности društva te bi isti konsenzus trebao biti finalnost dijaloga (što je u suprotnosti principa paralogije, gdje se traži neslaganje: konsenzus je jedno stanje, cilj jest paralogija), usp. *Isto*, 118-120.

konačnih skupova meta-argumentacija, koje su bazirane na metapreskripcijama i limitirane u prostor-vremenu.¹⁰³ Radi se o viziji društva sačinjenoj na privremenom ugovoru (ekvivočno: on nije cilj, već je učinkovitost izvanjski, a paralogija/poremećaj unutarnji).¹⁰⁴

2. Egzistencijalna perspektiva: ukratko o „slaboj misli“ po g. Vattimu

Nasuprot tom analitičkom pogledu Gianni Vattimo se koristi egzistencijalnom paradigmom. Nietzschea smatra “prorokom” našega doba, odnosno predvremenskim navjestiteljem postmoderne, koja će svoju najbolju teoretsku formulaciju pronaći kod Heideggera.¹⁰⁵

Kao što smo već rekli, u postmoderni dolazi do raspada velikih priča.¹⁰⁶ Vattimo se posebice osvrće na dijalektiku i njezin pad. Taj pad započinje prvotno lomom koncepta povijesti: „Povijest pišu pobjednici“, te stoga ona zapravo i ne postoji: postoje samo različite (lokalne, mikro-)povijesti; drugim riječima, povijest (*Geschichte*) se raspada u historiografiju (*Historie*). Postmoderna je nepovijesno vrijeme, odnosno, ona se ne može

---

¹⁰³ Slobodni pristup informacijama može stvarati igre potpune informacije u danom trenutku, no koje ne će biti bez rezultata; radi se o politici poštivanja želje za pravdom i nepoznatim, usp. *Isto*, 121-122.

¹⁰⁴ Usp. *Isto*, 110-122.

¹⁰⁵ Usp. Introduzione, u: Gianni VATTIMO, *La fine della modernità*.

¹⁰⁶ V. gore 1.5.1.

koncipirati kao jedna nova epoha, jer bi time bila kontradiktorna samoj sebi – ona nastaje smrću epoha.¹⁰⁷

Razlog gubitka povijesne perspektive (prošlosti i budućnosti) povezana je upravo s gubitkom fundamenta, Boga ili bitka – kao intuitivjske jednostavne prisutnosti, samodatosti, platonskog *ontos-on-a*; ili kao transcendentalne (apriori) nužnosti; ili u obliku neke druge „istine“ kao „prirode“, „društva“ itd.¹⁰⁸ To su „jake“ kategorije metafizike ili misli. Njihov problem jest što su izgrađivale pojam bitka apstrakcijom iz obilježja bića, otuđujući ga pritom njegove slučajnosti (kontingencije), njegove vremenitosti, vezanosti uz određeni vremensko-kulturni prostor, *Sitz-im-Leben*. Upravo to označuje Heidegger konceptom zaborava bitka.¹⁰⁹

Ideologije nisu lažne misli zato što skrivaju (znanu) istinu, već zato što su parcijalne misli.¹¹⁰ Pišući povijest, „pobjednici“ su nužno izostavljali one elemente koji su bili pobijeđeni. Stvaranje cjeline i oporavak/ponovno prisvajanje¹¹¹ (Sartre) nisu mogući, jer ono što pokreće revolucije nije konstruktivna potencijalnost zaboravljenog (u ruševinama povijesti), već *pietas* prema njima

---

¹⁰⁷ Usp. Introduzione, u: Gianni VATTIMO, *La fine della modernità*; Gianni VATTIMO, *Dialettica, differenza, pensiero debole*, u: *Il pensiero debole*, Gianni Vattimo – Pier Aldo Rovatti (ur.), Milano, ²2011. (originalno izdanje: 1983. g.), 15-18.

¹⁰⁸ Prema Nietzscheu, zbog razvoja tehnologije i društva, usp. Gianni VATTIMO, *Dialettica, differenza, pensiero debole*, 18.

¹⁰⁹ Usp. *Isto*, 19

¹¹⁰ Usp. *Isto*, 14.

¹¹¹ Starih vrijednosti (*riappropriazione*), usp. *Isto*, 14.

(kod pobijedenih), što bi dovelo do ponovnog stvaranja povijesti odnosno nove ideologije, izostavljanjem drugih elemenata.¹¹²

Dijalektika se, stoga, raspada diferencijacijom. Međutim, ona je trajna sudbina/poslanje (Ge-schick) čovječanstva jer nema „boljih“ kategorija kojima bi se mogao zahvatiti govor o bitku: one ovise o jeziku, komunikaciji, odnosno pre-daji (Über-lieferung)¹¹³; upravo stoga što bitak nije jednostavna prisutnost platonskog *ontos-on-a*, već događaj (Er-eignis) – bitak nije, on postaje (događa se).¹¹⁴

„Slaba misao“ (il pensiero debole) označuje stanje misli u postmoderni, gdje je nemoguć povratak na metafizičku „čvrstoću“ ili stabilnost bitka (u bilo kakvom smislu), zbog misli o različitosti/raznolikosti, iako je ona (metafizika) trajna sudbina čovjeka (sjećanje na dijalektiku). (Za)pad se dijalektike ne sastoji, dakle, u pronalasku nove metafizike, već u „uvijanju“/iskrivljenju (Verwindung), stalnom oporavku od nje, povratku k njoj, i stalnom osvješćivanju nje (kao trajnog poslanja)¹¹⁵. To nije misao koja utemeljuje, već „od-temeljuje“ (*sfondamento*). Nadošli smo u ultrametafizičko vrijeme čovječanstva.¹¹⁶

---

¹¹² Usp. *Isto*, 15-17, 22-23, 24.

¹¹³ Predaja/Transport.

¹¹⁴ Usp. Gianni VATTIMO, *Dialettica, differenza, pensiero debole*, 19, 23.

¹¹⁵ “Rimettarsi da, rimettarsi a, rimettarsi nel senso di inviarsi”, *Isto*, 21.

¹¹⁶ Usp. *Isto*, 21-23.

Na kraju, tu se ne radi o nekakvom proučavanju antikvarijata, već je novost sadržana u (hermeneutičkoj) re-interpretaciji zaboravljenog ili novog u susretu s drugim kulturama ili tradicijama (pomoću intuicije¹¹⁷).¹¹⁸

3. Umjesto zaključka

Kakvo bi onda bilo stanje, funkcija ili „statut“ racionalne misli u postmoderni? Prije nego što se ukratko osvrnemo na to pitanje, moramo si postaviti jedno pitanje koje smo dosada uzeli zdravo za gotovo. Naime, postoji li uopće postmoderna?

3.1. (Post)moderna?!

3.1.1. Tri objeckije

Postoje barem tri objeckije na korištenje termina postmoderna. Prvo, otkud nekom vremenu uopće pravo ili mogućnost samoimenovati se? Kako bi se opisalo nešto, potrebno je biti u poziciji promatrača, odnosno izvan te stvarnosti i (po mogućnosti) uopće (idealno) ili što manje (realno) utjecati na istu. Mi nismo u stanju odrediti posebnost našeg vremena (i time pridati mu ime) kad ono još nije definirano ili ne znamo kuda, kamo i kako idemo ili ćemo ići. Drugo, svijet se danas mijenja od trenutka do trenutka: zamislimo samo da prije desetak godina nisu postojali „pametni mobiteli“ (ili su bili preskupa tehnologija tek u začetku);

---

¹¹⁷ U retoričkom smislu (o odnosu na znanstvenu točnost), a ne klasičnom, usp. *Isto*, 24.

¹¹⁸ Usp. *Isto*, 23-25.

pitanje je bismo li mogli uopće i pomisliti kako bi Ujedinjeno Kraljevstvo htjelo izaći iz Europske Unije te kakav i koliki će val izbjeglica pogoditi Europu, odnosno Njemačku. A kamo još da definiramo naše vrijeme prema obilježjima zapadne kulture prije pedesetak godina (sva djela koja smo uzeli u obzir u pisanju ovoga članka su s kraja sedamdesetih ili iz osamdesetih godina)! To je „vremenska objecka“. Postoji i ona treća, „prostorna“. Činjenica je da živimo u vremenu globalizacije i pluralizma, a postmoderno vrijeme se kao takvo i definira. Nije li to samo u sebi kontradiktorno? Kakve veze ima mentalitet islamskih fundamentalista ili nekih „priprostih“ tradicionalnih društava u Africi ili Amazoni s našim, europskim, američkim ili zapadnim, ako hoćemo?¹¹⁹

3.1.2. Prema rješenju

Iako je važno postaviti si ovakva pitanja, smatramo kako se ovdje radi o nesporazumu. Počet ćemo obrnutim redoslijedom. Lyotard koristi termin „postmoderna kultura i postindustrijsko društvo“ isključivo se orijentirajući na Zapad.¹²⁰ Vattimo se tu i tamo poziva na stanje filozofske misli u Italiji¹²¹, iako je njegov

---

¹¹⁹ Za ovaj osvrt zahvaljujem svom prijatelju i kolegi Mathiasu Bitscheu: kroz jedan spontani razgovor tijekom povratka doma, u Kolegij, shvatio sam da si nikad uopće nisam bio postavio pitanje postmoderne u pitanje te da je on bio prva osoba koja mi je pružila i takvu perspektivu.

¹²⁰ Njegovo djelo jest prvenstveno savjetodavnog usmjerenja za Quebečku vladu na sam njezin zahtjev, usp. Introduzione, u: Jean-François LYOTARD, *La condizione postmoderna*, 5, 8.

¹²¹ Usp. Gianni VATTIMO, *Dialettica, differenza, pensiero debole*, 13.

modul primjenjiv na cijelu zapadnu misao. Drugim riječima, iza termina „postmoderna“ ne stoji ni u kojem slučaju cjeloviti i sveopći prikaz ljudske misli danas: ne samo da je to nemoguće i kontradiktorno već prema samom njezinom shvaćanju povijesti/povijesnosti (kao ne-povijesti ili vrijeme atomiziranja Velikih Priča u male, lokalne „pričice“ ili krute „životne-situacije“), nego se očito (ali većinom implicitno) pod tim terminom želi zahvatiti novo ili novost u stanju duha nasuprot filozofijama vremena nazvanog modernim (drugim riječima, termin koji bi u samom sebi htio izreći razliku između suvremene i moderne misli, odnosno u „zapadnom kontekstu“). Upravo u tom smjeru bi se moglo odgovoriti i na drugo pitanje (o „brzini“ vremena). Radi se o „potezu“ unutar filozofske „jezične igre“ ili šire, unutar tzv. društveno-humanističkih znanosti. I Lyotard i Vattimo analiziraju stanje duha u koje se zašlo („smrcu moderne“) i pokušavaju dati perspektivu (budućnosti? „življenja“), bez (anakronističkog?) vraćanja u solucije prijašnjih vremena. Nijedna „dob“ nema stroge granice, već nove datosti koje bi je definirale ili pokušale više-manje obuhvatno opisati (koje se čak ponekad mnogo razlikuju od jedne povijesne znanosti do druge u zapadno-europskoj historiografiji ili unutar iste kulture, a kamoli od kulture do kulture gdje ne moraju imati veze jedne s drugima: npr. razdoblja povijesti Japana s onima Europe).¹²² To što se mijenja

---

¹²² Ne zaboravimo Vattimov prijedlog post-moderne kao ultra-povijesnog vremena, usp. Introduzione, u: Gianni VATTIMO, *La fine della modernità*; v. gore, 2.

mentalitet ne mora značiti da se mijenja i duh ili: mijenjaju se jezične igre i kako se one igraju, ali se i dalje igra (više i šarolikije nego u neglobaliziranom i neinformatiziranom svijetu)... Mi ovdje igramo filozofsku jezičnu igru (i to s obzirom na racionalnost), a ne političku ili sociološku (premda je važno imati obzira o njima)¹²³.

I, na kraju, prvo pitanje: zašto ime „postmoderna“, a ne jednostavno pokušaj (kritičke) analize suvremenog stanja duha? Objekcija koju smo gore naveli, odnosno njezina pretpostavka (promatrač treba biti izvan sustava), vrijedi za znanost ili za znanstvenu jezičnu igru¹²⁴, a ni tamo nije skroz provediva¹²⁵. Narativno znanje zahvaća ili je zahvaćeno od same stvarnosti: pripovijedač, slušatelj i referent su dio iste priče koja ih aktualizira time što biva ispričana. Jasno je da filozofija želi biti znanost; ali je pritom jasno također i koliku veću ulogu ima u njoj (i u svim društveno-humanističkim znanostima) narativna jezična igra od uloge u „egzaktnim“ znanostima; k tome uzmimo u obzir i Lyotardovu analizu postmoderne gdje se lako uočava potreba metajezika ili naracije i u potonjim znanostima (zbog uklapanja u društvo, svijet medija i komunikacija, ali najviše i osobito za mijenjanje igara i stvaranje novih, „imaginativnih“ poteza). Neovisan promatrač je utopijski ideal modernog determinizma.

---

¹²³ V. gore 1.5.2.

¹²⁴ V. gore 1.3.2.

¹²⁵ Paradoks Schrödingerove mačke, v. gore 1.5.3.

Promatrač, ako je čovjek, ne može nikako biti neovisan od nekih prostorno-vremenskih uvjetovanosti. „Objektivan“ promatrač ne postoji. To je zabluda moderne.¹²⁶ Znanost igra igru samorazaranja: tako napreduje.¹²⁷ Treba preformulirati pitanje u „Zašto ne?“ Pa, ako će ubuduće ljudi htjeti igrati drugu igru i drugačije gledati na naše vrijeme¹²⁸, neka slobodno to (u)čine.

3.2. Racionalnost i postmoderna

3.2.1. Pokušaj: odnos Lyotardove i Vattimove misli

Kakve šanse ima onda racionalna misao u postmoderni? Vattimo predlaže nihilizam kao jedinu šansu našega vremena.¹²⁹

---

¹²⁶ Uzmimo samo, na primjer, koje je sve konotacije Petrarcovo okarakteriziranje srednjega vijeka kao „mračnoga doba“ zadobilo tijekom prosvjetiteljstva, a što nije u skladu sa suvremenim povijesnim istraživanjima i historiografijom, usp. Dark Ages (historiography) u: *Wikipedia. The Free Encyclopedia*, [https://en.wikipedia.org/wiki/Dark_Ages_\(historiography\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Dark_Ages_(historiography)) (5. V. 2017.).

¹²⁷ V. gore 1.5.4.

¹²⁸ U ovom smo radu uzeli termin *postmoderna* u širem smislu, tj. i u odnosu na naše vrijeme, a ne samo na kraj dvadesetoga stoljeća. Čini nam se da se, što se tiče duha, danas samo razvilo ili produbilo ono što su Lyotard i Vattimo vidjeli u sedamdesetim/osamdesetim godinama prošloga stoljeća.

¹²⁹ Usp. Apologia del nichilismo, u: Gianni VATTIMO, *La fine della modernità*. Zgodno mi je ovdje uputiti i na socioreligijsko istraživanje Željka Mardešića koji postmodernu i njezinu religioznost objašnjava kroz raspad iz individualizma preko psihologizma (autogena psihologija, ideal samoostvarenja) u nihilizam; u religioznosti se pluralizam izražava kroz novu ideologiju New Age-a (prema Mardešiću svaka era ima svoju ideologiju) koja se razlikuje od prijašnjih po tome što je njezino obilježje „kozmičko pomirenje svih suprotnosti“, usp. Jakov JUKIĆ (pseudonim!), *Budućnost religije. Sveto u vremenu svjetovnosti*, Split, 1991., [poglavlja pred kraj djela (budući da ga autor ne posjeduje u trenutku pisanja ovog rada, ne može ih niti precizno citirati – čitalac će lako pronaći poglavlja koja ga zanimaju po njihovim naslovima)].

Verwindung misli¹³⁰ – i ovdje se primjećuje neizmjerana važnost komunikativnog elementa odnosno jezika: Vattimov (odnosno Heideggerov) se egzistencijalizam lako dovodi u odnos s analitičkom filozofijom.¹³¹ Naime, postoji sličnost Vattimove misli s Lyotardovom koncepcijom sustava potpunih informacije ili informativnosti u kojem se paralogijom stvaraju perturbacije (katastrofe) kako bi se došlo do novih „otkrića“ – imaginativnih poteza koji su dovoljno jaki da promijene pravila igre. Razlika između Vattimove i Lyotardove misli sastoji se u tome što se Vattimo orijentira više na egzistencijalnu dimenziju života, a time implicitno i na klasično zvane društveno-humanističke znanosti. Za Vattima je tehnika postigla svoj vrhunac, odnosno postmoderna jest ispunjenje metafizike u tehnici/tehnokraciji; stoga u njoj ne može biti više nepredvidivih, „epohalnih“ otkrića. To je direktno kontradiktorno Lyotardovoj koncepciji društva (a osobito znanosti) kao „otvorenog sustava“, koji se upravo takvim otkrićima (nepredvidivim, paralogijom) hrani i raste/razvija (u učinkovitosti).

3.2.2. Pomirenje u neiscrpnosti

Ipak, (iz postmoderne perspektive možemo tvrditi da) se ne radi, jasno, o iscrpnom prikazu postmodernog stanja.¹³² Implicitno je bilo oduvijek, a osobito je u našem vremenu (pre)jasno kako se

---

¹³⁰ V. gore 2.

¹³¹ Usp. Gianni VATTIMO, *Dialettica, differenza, pensiero debole*, 24-26.

¹³² Tu je osobito Lyotard oprezan, usp. Jean-François LYOTARD, *La condizione postmoderna*, 16-17, 9 itd.

„istina“ ili „pravda“ ili koje druge vrijednosti mogu sagledati iz različitih gledišta. Radi se o „blagoslovu relativizma“ koji se može sagledati u tri dimenzije. Ako i postoji neka „sveopća istina“, ona nije neovisna o pojedinom iskustvu (otkud nekome pravo dovesti u pitanje autentičnost osobnog iskustva?)¹³³, već ju treba „relativno“ sagledati iz različitih gledišta, tj. ona se utjelovljuje u svakoj egzistenciji (ili ju svaka egzistencija formira) kroz određenu jezičnu igru ili retoriku¹³⁴ (čak i kada skup ljudi vjeruje da dijele isto ili identično iskustvo). Stoga je svaka jezična igra relativna o svojem *Sitz-im-Lebenu*, egzistenciji iz koje proizlazi i koju formira, te komunikaciji, inter-akciji (druga dimenzija). Ipak, krajnji ili „apsolutni“ relativizam zapada u ideologiju ili samozavaravanje: čini se da nije svakom svejedno kako živi – postoje pravila u životu koja možemo mijenjati, ali bez kojih bi živjeli u neorganiziranom kaosu što nije u skladu s hedonizmom (a obično vjerujemo da je i kaos prirode „pravilan“)¹³⁵.

3.3. (Zaključak) *Iskustvo i «lectio difficilior»*

Srednji put (*lectio difficilior*) između apsolutizma metafizike ili relativizma nazirao bi se u pojmu iskustva. Razum, emocije, komunikacija i sl. nisu dijelovi čovjeka. Ljudska egzistencija je puno više: utjelovljenje svih tih „elemenata“ nije

---

¹³³ Ovaj se problem tiče osobito psihopatologije.

¹³⁴ Usp. sažetak što misli „slaba“ ontologija o konceptu istine u: Gianni VATTIMO, *Dialettica, differenza, pensiero debole*, 25-26.

¹³⁵ Ili ga mi „činimo“ takvim?, v. gore 1.5.3.

aritmetička jednadžba, već više kemijska reakcija. Zato je bolje sagledati i razum kao dimenziju čovjeka ili, još bolje, moment egzistencije. On je dio svakog iskustva (koji se zbog te svoje kompleksnosti izriče/izriču kroz šarolikost jezičnih igara) te pomaže njegovu usmjeravanju prema dubinama, „tajnama“ života ili čemu većem, odnosno „boljem“ ostvarenju egzistencije (koja je uvijek pokušaj afirmacije naspram Ništa: „da!“ usprkos, sa i preko „ne!“), u odnosu na i ovisno o cilju/Cilju koji si je sama zadala, a koji bi – barem nam se tako čini – bez razumnosti promašio njezin smisao, što se čini besmislenim. Valjda će tome doprinijeti i ovaj moj potez.